

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№9

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 152 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-sentyabrda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Luis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golischeva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Postdan xaridgacha: influenser va ilg'or veb-ilova (PWA – progressive web app)ning chakana sotuvga real ta'siri	14
Abdulaziz Madjidov	
Ta'lim xizmatlari bozori samaradorligini oshirishda ta'lim klasterlarining roli	22
Imamova Nilufar Asamutdinovna	
Korxona raqobatbardoshligini oshirishda marketingning tovar strategiyasidan foydalanish holati.....	29
Xidirov Sherzod Olimovich	
O'zbekistonda moliyaviy savodxonlikni institutsionallashtirish: NFIS, Finlit.uz va ta'lim islohotlari	34
Irgashev Anvar Farxodovich	
Moslashuvchan menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalash tasnifi	39
Umarov Bexzod Batirovich	
Qishloq xo'jaligida innovatsion marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	43
Sheraliev Axror Sodiqovich	
O'zbekiston Respublikasida moliyaviy bank xizmatlarini rivojlantirishning tendensiyalari, undan samarali foydalanish imkoniyatlari va konseptual jihatlarini	48
Roziqov Behzod Bahrom o'g'li	
Metallurgiya korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish chet el tajribasi	54
Abdullayeva Matluba Nematovna	
Исследование связи между восприятием изменения климата и внедрением устойчивых методов ведения сельского хозяйства в Узбекистане	59
Светлана Ражабова, Бахром Миркасимов	
Surxondaryo viloyati qishloq xo'jalik tarmog'ini barqaror rivojlantirishni iqtisodiy-ekologik modellari	68
Abdug'aniyev Otabek Allajonovich, Xo'jamqulov Bekzod Turdaliyevich	
Milliy iqtisodiyotda real sektor salmog'i va uning o'zgarish tendensiyalari	75
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Isroilova Muhabbat Rustamjon qizi	
Qo'shilgan qiymatni soliqqa tortish uslubiyoti: xususiyatlari, vazifalari va muammolari	89
Xaitov Shuxrat Sharipboyevich	
Kognitiv yondashuv asosida tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari grammatik va diskursiv kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy modeli va pedagogik texnologiyasi.....	94
Dadadjanova Feruza Muhammadyusupovna	
Transport tizimining rivojlanishi milliy iqtisodiy o'sishining asosi sifatida	98
Narziyev Umidjon Baxrillayevich	
Loyiha risklarini aniqlashda zamonaviy usullar va ularning samaradorligi.....	105
Marufhanov Davron Xasanovich	
Современные методы управления на железнодорожном транспорте в процессе трансформации системы.....	109
Кушакова Мамура Наримановна	
Финансовые механизмы и модели менеджмента в развитии устойчивой экономики транспортных компаний	115
Шарапова Гулчехра Рустамовна	
Kasbiy ta'limda o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini shakllantirish va baholashning innovatsion yondashuvlari	120
Maxkamova Zuhra Tursunpulotovna	
Audit ishi sifati darajasini oshirish yo'nalishlari.....	124
Qushmatov Otaxon Qurbonaliyevich	

Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy asoslari.....	131
Yuldashev Baxtiyor Gayradjonovich	
Ko'chmas mulk qiymatini baholash va uning ekonometrik tahlili	135
Jaloliddinova Mohira Alisher qizi	
Современные тенденции и вызовы бюджетно-макроэкономической политики в Узбекистане	142
Хазраткулова Лола Нармуминовна	
Intellectual mulkda iqtisodiy mohiyat, mazmun hamda huquqiy jihat uyg'unligi	148
N.D.Maxmudova	

INTELLEKTUAL MULKDA IQTISODIY MOHIYAT, MAZMUN HAMDA HUQUQIY JIHAT UYG'UNLIGI

N.D.Maxmudova

“TIQXMMI”MTU “Buxgalteriya hisobi va audit”
kafedrası katta o'qituvchisi Phd.

Annotatsiya: Ushbu maqola intellektual mulkning iqtisodiy mohiyati, mazmuni va huquqiy jihatlari o'rtasidagi uyg'unlikni o'rganadi. Intellektual mulk (IM) zamonaviy iqtisodiyotning asosiy aktivlaridan biri sifatida, innovatsiyalar va raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Maqolada IM ning iqtisodiy mohiyati (qiymati va daromad keltirishi), mazmuni (yaratilishi va himoyasi) va huquqiy jihatlari (patent, mualliflik huquqi va savdo belgilari) o'rtasidagi bog'lanish tahlil qilinadi. O'zbekiston qonunchiligi va xalqaro standartlar (masalan, WIPO va TRIPS shartnomalari) asosida IM ning iqtisodiy foydasi huquqiy himoya bilan qanday uyg'unlashishi ko'rsatiladi. Maqola IM ni samarali boshqarish orqali iqtisodiy rivojlanishni tezlashtirish bo'yicha tavsiyalar beradi. Natijada, IM ning iqtisodiy va huquqiy uyg'unligi innovatsiyalarni rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim omil ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Intellektual mulk, iqtisodiy mohiyat, mazmun, huquqiy jihat, uyg'unlik, patent, mualliflik huquqi, innovatsiyalar, iqtisodiy rivojlanish, WIPO, TRIPS shartnomasi.

Abstract: This article examines the coherence between the economic essence, content and legal aspects of intellectual property. Intellectual property (IP) is one of the main assets of the modern economy, playing an important role in ensuring innovation and competitiveness. The article analyzes the relationship between the economic essence (value and profitability), content (creation and protection) and legal aspects (patents, copyrights and trademarks) of IP. It shows how the economic benefits of IP are combined with legal protection based on Uzbek legislation and international standards (for example, the WIPO and TRIPS agreements). The article provides recommendations for accelerating economic development through effective management of IP. As a result, it is emphasized that the economic and legal coherence of IP is an important factor in stimulating innovation and ensuring economic growth.

Key words: Intellectual property, economic substance, content, legal aspect, harmonization, patent, copyright, innovation, economic development, WIPO, TRIPS Agreement.

Аннотация: В данной статье рассматривается взаимосвязь экономической сущности, содержания и правовых аспектов интеллектуальной собственности. Интеллектуальная собственность (ИС) является одним из основных активов современной экономики, играя важную роль в обеспечении инноваций и конкурентоспособности. В статье анализируется взаимосвязь экономической сущности (стоимости и прибыльности), содержания (создания и защиты) и правовых аспектов (патентов, авторских прав и товарных знаков) ИС. Показано, как экономические преимущества ИС сочетаются с правовой охраной, основанной на законодательстве Узбекистана и международных стандартах (например, соглашениях ВОИС и ТРИПС). В статье представлены рекомендации по ускорению экономического развития посредством эффективного управления ИС. В результате подчеркивается, что экономическая и правовая согласованность ИС является важным фактором стимулирования инноваций и обеспечения экономического роста.

Ключевые слова: Интеллектуальная собственность, экономическая сущность, содержание, правовой аспект, гармонизация, патент, авторское право, инновации, экономическое развитие, ВОИС, Соглашение ТРИПС.

KIRISH

Bugungi kunda globallashuv sharoitida jahonda intellektual va ilmiy-texnikaviy salohiyatdan maqsadli hamda samarali foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Dunyoning rivojlangan mamlakatlari tajribasiga ko'ra, fan va texnologiyalarga asoslangan innovatsion iqtisodiyot ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning poydevorini tashkil etadi. Shu jihatdan ham innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish, avvalo intellektual mulkdan samarali foydalanishni va unga katta miqdorda sarmoyalar kiritishni taqozo etmoqda. Statistik ma'lumotlarga qaraganda, "intellektual mulk bozorining o'sish sur'atlari 10 foizdan yuqori, masalan xitoyda 23 foiz, aqsh hamda rossiyada

5foiz, fransiyada 2foiz. Butun jahon kompaniyalarning barcha intellektual mulklarining qiymati 2023-yilda 74 trillion dollarni tashkil etdi, bu 2022-yilga qaraganda 25 foizdan ko'proqni tashkil etadi va o'tgan asr 1990 yillar bilan taqqoslasak 60 foizga o'sgan".¹

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

V.Makarovning fikricha "intellektual mulk mahsulot sifatida barcha tovarlarga xos xususiyatlarga ega foydalilik - qandaydir ehtiyojni qondirish qobiliyati, kamyoblik - umumiy mavjudlikka qarama-qarshi bo'lgan mulk (huquqiy konsolidatsiya, huquqiy monopoliya orqali beriladi), universallik - boshqa bozor tovarlariga ayirboshlash imkoniyati"².

D. Bellning fikricha "axborot qiymat nazariyasi doirasida intellektual mulk qiymatning manbai bo'lib hisoblanadi"³.

E.S.Averkiyevaning yozishicha "intellektual mulk huquqi intellektual mulk obyektiga boshqa barcha shaxsning foydalanishiga taqiq qo'yadi. Shuningdek, intellektual mulkning qisman vakolatlariga bo'linishi ularning har biridan alohida foyda olish va ularga mahsulot sifatida qarash imkonini beradi. Intellektual mulk bilan bog'liq jarayonlar intellektual mulk obyektlariga huquqlarni berishdan iborat"⁴.

K.A.Xubiyevning fikriga ko'ra: "Mulk huquqi o'zlashtirilishi natijasida mulkdorga mulk obyektlari va ulardan olinadigan daromadni to'liq hajmda tasarruf etish imkoniyati beriladi. Aynan mana shu kritik nuqtada mulk huquqlarining sifat jihatidan o'ziga xos konsentratsiyasini faqat mutlaq shaklda tadqiq qiladigan an'anaviy yondashuv g'oyalari amalga oshirilishi mumkin"⁵.

A.Vengerovning ta'kidlashicha, "intellektual mulkni intellektual faoliyat natijalariga bo'lgan huquq sifatida belgilaydi"⁶.

L.Galperin va L.Mixailovlar tomonidan "intellektual faoliyat natijalari yig'indisi sifatida"⁷, P.Nikulin esa "intellektual mulkni ma'lumotga tenglashtiradi"⁸.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada guruhlash, qiyosiy va tizimli yondashuv, taqqoslash, iqtisodiy-matematik modelashtirish, iqtisodiy statistik hamda prognozlash usullaridan keng foydalanilgan.

TADQIQOT VA NATIJALAR

Butun jahon intellektual mulk tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, "dunyo mintaqalari bo'yicha olingan jami patentlarning: 64,6 foizi Osiyo davlatlariga, 20,5 foizi Shimoliy amerika davlatlariga, 1,3 foizi Yevropa davlatlariga, 2,0 foizi Lotin amerikasi davlatlariga, 1,1 foizi Okeyaniya va 0,5 foizi Afrika davlatlariga to'g'ri kelmoqda. Mamlakatlar kesimida olinganda bu borada Xitoy yetakchilik qilmoqda. Ushbu davlat jahondagi jami berilgan patentning- 42,8 foiziga egalik qiladi, AQSH -19,4 foiz, Yaponiya - 10,2 foiz, Koreya-6,7 foiz va Yevropa patent idorasi -5,1 foiz va qolgan barcha davlatlar 15,8 foiziga egalik qiladi"⁹.

"Intellektual" tushunchasi chegarasizdir uni ma'lum bir qolipga yoki standartga solib bo'lmaydi. Huddi shuningdek, intellektual mulkni tovarga (bozorda sotilishi mumkin bo'lgan) aylanadigan obyektlari bo'yicha ularning qiymatini aniqlash qiyin vazifadir. Bu borada dunyoda aniq bir yechim yoki usul mavjud emas. Qaysi usul to'g'ri kelsa shuni tanlab, tanlangan usullar qo'llanib kelinmoqda. Iqtisodiy adabiyotlarda ko'rsatilishicha "intellekt so'zi, bu lotinchadan "intellectus" so'zidan olingan bo'lib, bilish, tushunish, idrok qilish ma'nolarini anglatadi"¹⁰. Intellekt tushunchasining umumiy tarkibi 1 – rasmda ko'rish mumkin.

1 Big Data texnologiyasi va undagi ma'lumotlarni tahlil etish usullari (xabar.uz)

2 Макаров В., Козырев А., Микерин Г. Интеллектуальная собственность: правовые и экономические вопросы формирования // Российский экономический журнал. 2003. № 5-6. С. 14-36.

3 Белл Д. Социальные рамки информационного общества / новая технократическая волна на Западе. М.: Прогресс, 1986. 386 с.

4 Аверкиева Е.С. Личная свобода и общественное благосостояние // Journal of Institutional Studies (Журнал институциональных исследований). 2016. Т. 8. № 2. С. 51-61.

5 Хубиев К.А. Теория собственности на основе синтетического подхода // Интеллектуальная собственность и формы ее реализации. Материалы международной научной конференции / Под общ. ред. И.И. Столярова, Ю.В. Трифонова, Л.В. Новокшеновой. Н. Новгород: Изд-во ННГУ, С.242-250.

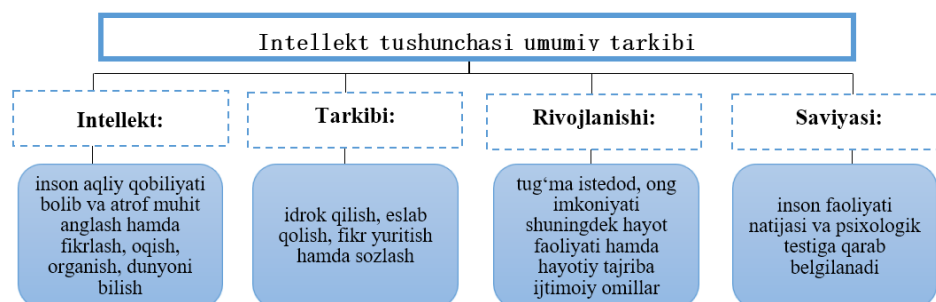
6 Венгеров А.Б. Правовой узел современности.//Общественные науки и современность. 1992. № 4. С.23-33.

7 Галперин Л.Б., Михайлова Л.А. Интеллектуальная собственность: сущность и правовая природа. // Право промышленной и интеллектуальной собственности. Новосибирск, 112 с.

8 Чернышева С.А. Формирование правовой доктрины об интеллектуальной собственности в условиях становления рыночных отношений в России // Интеллектуальная собственность: современные правовые проблемы. Проблемно-тематический сборник. М.: Издательство ИНИОН РАН, 2008. С. 14-24.

9 www.wipo.int

10 www.wikipedia.org

1-rasm. "Intellekt" tushunchasining umumiy tarkibi¹¹

B.Leontev ilmiy asarlarida yozilishicha, "takror ishlab chiqarish deb ham ataladigan kapital aylanishining shaklini quyidagicha ifodalagan

$IK - MK - MdK - MK' - IK'$ (1.1)

bunda, IK – intellektual kapital, MK – moliyaviy kapital, MdK – moddiy kapital"¹².

Bizning nazarimizda, intellektual mulk jismoniy shakldagi an'anaviy resurslar kabi iqtisodiy jarayonlarda ishlab chiqarish omili sifatida ishtirok etadi va shu asosda iqtisodiy renta hamda muayyan ishlab chiqarish resursi uchun to'lov shaklida talqin qilinadi.

Iqtisodchi olimlar va mutaxassislar yoki me'yoriy hujjatlardagi bunday turli yondashuvlar ushbu kategoriyalarning mazmuni tushunchalar va yondashuvlar turlicha bo'lib bir-birini mazmunan to'ldirish mukammal darajada shakllanmagan.

Tadqiqotlarimizda intellektual mulkga iqtisodiy aktiv deb qaraymiz hamda tovar-pul munosabati obyekti, shuningdek mulkiy huquq yuridik shaxsda ekanligini ko'rib chiqamiz. Shu bilan birga, intellektual mulkning huquqiy mazmuni mutlaq huquqlar bilan tavsiflanadi.

Mutlaq huquqning yuridik tabiati ijobiy va salbiy funksiyasi namoyon bo'ladi. Eksklyuziv huquqlar — intellektual mulk egasiga o'z ixtiyoridagi obyektni foydalanish, uni boshqarish va uning foydalanilishiga ruxsat berish yoki ta'qiqlash huquqini beradigan huquqdir. Bu huquqlar asosan patentlar, mualliflik huquqlari, tovar belgilari va tijorat sirlariga nisbatan mavjud bo'lib, egasiga ushbu aktivlardan pul ishlab olish va ularni himoya qilish imkonini beradi.

Eksklyuziv huquqlar intellektual mulkni himoya qilish va uning qiymatini oshirish uchun muhim hisoblanadi. Ular mulk egasiga bozorda raqobatbardoshlikni ta'minlash va moliyaviy barqarorlikka erishishga yordam beradi.

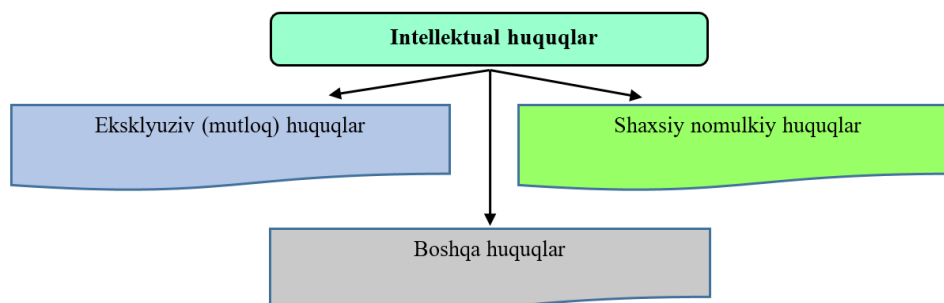
D.Zeghal, A.Maaloullarning fikriga ko'ra, "tarixiy jihatdan dunyoda intellektual mulk huquqlariga oid qonunchilik ikki yo'nalishda rivojlandi:

1. Mualliflik huquqi to'g'risidagi qonunchilik;

2. Sanoat mulkini himoya qilish to'g'risidagi Parij konvensiyasiga doir sanoat mulki qonunchiligi.

XX asrning 70 yillaridan boshlab sanoatining zamonaviy konsepsiyasi ham nou-xaularni o'z ichiga ola boshladi. Yaqindan esa unga seleksiya yutuqlari va integral mikrosxemalar tipologiyasi kabi noan'anaviy obyektlarga murojaat qilish tendensiyasi paydo bo'ldi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, sanoat mulki va mualliflik huquqi obyektlari bevosita innovatsion mahsulotlar bilan bog'liqdir"¹³.

Intellektual mulk obyektidagi huquqda eksklyuziv xususiyati ular egasi qonun bilan ruxsat etiladigan hamma harakatda namoyon bo'ladi. Quyidagi 2-rasmda intellektual huquqlarining tarkibini ko'rishimiz mumkin.

2- rasm. Intellektual huquqlarining tarkibi¹⁴

11 Tadqiqotlar natijasida muallif ishlanmasi.

12 Леонтев Б.Б. Цена интеллекта: интеллектуальный капитал в российском бизнесе. М.: Изд. Центр «Акционер», 2002. 121 с.

13 Zeghal D., Maaloul A. The accounting treatment of intangibles. A critical review of the literature // Accounting Forum. 2011. № 35(4). p. 262-274.

14 Tadqiqotlar natijasida muallif ishlanmasi

Mutlaq huquqiy munosabatlar ko'proq darajada statikani, nisbiy munosabatlar esa eksklyuziv huquqlar dinamikasini tavsiflaydi.

Iqtisodiy yondashuv nuqtai nazaridan olib qaralganda, xo'jalik yurituvchi subyekt uchun iqtisodiy faoliyatga doir ma'lumotlar uning iqtisodiy faoliyatidagi o'rni va ahamiyatiga qarab talqin etiladi. Shu bilan birga, qonunchilik normalarining iqtisodiy faoliyatga oid ma'lumotlar mazmuniga ta'siri va ularning amaliyotda qanday talqin qilinishi huquqiy nuqtayi nazardan belgilanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, investitsion jozibadorlikni ta'minlashda tashkilotlarning moliyaviy holatini aks ettiruvchi hisobotlar foydalanuvchilariga bevosita ta'sir ko'rsatadigan muhim elementlardan biri sifatida "nomoddiy aktivlar" tushunchasi alohida e'tiborga loyiq. Biroq amaldagi hisob tizimida "intellektual mulk" toifasining huquqiy mazmuni va iqtisodiy qiymati to'liq ifodasini topmayapti. Shu bilan birga, intellektual mulkka xos bo'lgan bir qator o'ziga xosliklar ushbu aktivlarni manfaatdor tomonlar va steykholderlar tomonidan qonuniy huquqlar bilan himoyalangan iqtisodiy resurs sifatida baholashni murakkablashtirmoqda. Ushbu holat, o'z navbatida, nomoddiy aktivlarni hisobga olishda amal qilinayotgan konsepsiyaning qat'iy axborot cheklovlariga ega ekanligini ko'rsatadi. Shu asosda, zamonaviy iqtisodiy sharoitda bu tushunchaning mazmun-mohiyatini kengaytirish va uni yangi talqinlar asosida shakllantirish dolzarb masala hisoblanadi.

Intellektual mulk obyektlarini qayta baholash natijalarini buxgalteriya hisobida to'g'ri va tizimli aks ettirish, buxgalteriya yozuvlarini xalqaro standartlar asosida rasmiylashtirish hamda ushbu obyektlar to'g'risidagi moliyaviy axborotni hisobotlarda to'liq, ochiq va foydalanuvchilar ehtiyojlariga mos tarzda taqdim etish – buxgalteriya axborot tizimi samaradorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, buxgalteriya hisobi axborotlari intellektual mulk obyektlarining iqtisodiy samaradorligini — xususan, ularning rentabellik darajasi, ularga nisbatan mavjud bo'lgan huquqiy cheklovlar, shuningdek, ushbu aktivlardan istiqbolda foydalanish imkoniyatlarini baholashda muhim tahliliy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, intellektual mulk obyektlarining bozor muhitidagi to'lov qobiliyatiga ta'siri va bu obyektlarning qiymatga qo'shgan hissasini aniqlashda ham buxgalteriya ma'lumotlarining axborotiy funksiyasi muhim rol o'ynaydi.

O'zbekistonning bugungi innovatsion rivojlanish yo'lidan borishida intellektual mulk obyektlarining buxgalteriya hisobini respublikamiz iqtisodiyoti sharoitiga mos nazariy va amaliy negizlarini chuqur ilmiy izlanishlar asosida tadqiq etish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Артеменко В.Г., Беллендир М.В. Финансовый анализ. - М.: Изд-во «ДиС», 1997. 128 б.
2. Адамадзиев К.Р. Касимова Т.М. Методы прогнозирования сельского хозяйства. – М.: «Фундаментальные исследования», 2014. - № 5-1. – Б.122-126.
3. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования. Киев: МАУП, 2004. 216 б.
4. Boronov B.F. Korxonalar moliyaviy aktivlari hisobi va hisobotini xalqaro standartlarga muvofiq lashtirish. Monografiya. Samarqand, 2020. 154 b.
5. Ван Хорн Джеймс. Основы финансового менеджмента / Джеймс Ван Хорн/ 12-е издание: пер. с англ. – М.: ООО «И.Д.Вильямс», 2008. 1232 б.
6. Гиляровкая Л.Т., Лысенко Д.В., Эндовицкий Д.А. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности. – М.: ТК Велби, «Проспект», 2006. 225 б.
7. Глазунов М.И. Системы алгоритмов определения величины собственных оборотных средств [Электронный ресурс] / М.И. Глазунов// Экономический анализ: теория и практика. - 2009. - №34.
8. Gloria A. Grizzle and William Erakle Klay. Forecasting State Sales Tax Revenues: Comparing the Accuracy of Defferent Methods. www.jstor.org – elektron jurnallar katalogidan olindi. Manba. Stat&Local Government Review, Vol. 26, No.3 (Autumn, 1994), pp. 142-152.
9. Грант Р.М. Современный стратегический анализ / пер. с англ.; под ред. В.Н.Фунтова. 5-е изд. СПб.: Питер, 2008. - 560 б.
10. Грузинов В.П., Грибов В.Д. Экономика предприятия: Учеб. Пособие. /В.П. Грузинов, В.Д. Грибов/ - 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2000. 208 б.
11. Дегтярёва Т.Д. Прогнозирование аграрного производства региона с применением адаптивных моделей / Т.Д. Дегтярёва, Е.А. Чулкова// Известия Оренбургского государственного аграрного университета. – М.: - 2012. - Т. 33. № 1-1.
12. Dustmuratov R.D. Audit asoslari. – Toshkent.: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi», 2003. - 612 b.
13. Дружи К. Управленческий учет для бизнес-решений. Учебник / Пер.сангл. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 1071 б. – (Серия «Зарубежный учебник»).

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>